

DEZBATERI PARLAMENTARE ȘI DE PRESĂ DIN ROMÂNIA ÎN PERIOADA NEUTRALITĂȚII (1914 – 1916)

Radu MILIAN*

PARLIAMENTARY AND PRESS DEBATES AND PRESS IN ROMANIA DURING THE NEUTRALITY PERIOD (1914 – 1916)

Abstract

The outbreak of World War I found officially Romania on the side of Triple Alliance. Public opinion and most politicians in the country wanted openly that Romania entered in the war on the Entente side. Opening of parliamentary session in early autumn of 1914 marked the beginning of a stormy parliamentary debate on Romania's national interest to the war.

The speeches from the tribune of the Senate or Deputies Chamber, parliament tried to change the position of official neutrality for immediate entry into the war.

Most lawmakers have argued the need for entering the war with the Entente, for fulfillment of the national ideal, which in their view was that the issue of Transylvania emancipation from the Austro-Hungarian rule. A smaller group advocated for keeping treaties and for war of the Triple Alliance side, waving Russian threat. Politician's manifestations continued beyond the parliament tribune, in the media, attracting on debate great personalities of Romanian cultural and scientific life.

Key words: Entente, Triple Alliance, the parliamentary debate, the national ideal, Neutrality.

1. Dezbateri parlamentare cu privire la poziția României

Declararea neutralității României a avut loc în timpul vacanței parlamentare. Sesiunea parlamentară 1914/1915 a început la data de 15/27 noiembrie 1914 și s-a terminat la data de 26 februarie. Guvernul a dorit-o scurtă și întretăiată de numeroase vacanțe, deoarece dorea să evite discuții pe tema politicii externe. De asemenea, s-a hotărât ca în problemele interne să nu se propună decât legi de strictă necesitate, ce nu puteau da naștere la discuții mari, pentru a nu se isca neînțelegeri între partide. Motivația guvernului era că – nefiind în măsură să dea lămuririle necesare țării asupra întregii politici externe, crâmpie de informații ar da naștere la discuții contradictorii, tocmai când trebuie făurită pentru exterior imaginea unei unități de voință¹. I.I.C. Brătianu asigurase parlamentul că „vom expune întreaga acțiune politică a guvernului când ne vom putea rosti fără pagubă pentru țară”². Opoziția acceptă. Ion Lahovari intervine în acest sens în cameră, la 3/15 decembrie 1914, urmat la o zi diferență de Take Ionescu. În Senat, același lucru este exprimat de

* Direcția Județeană Bihor a Arhivelor Naționale, radumilian@yahoo.com.

¹ I.G. Duca, *Memorii*, vol. II, Ed. Expres, București, 1992, p. 125-135.

² Dezbaterile Adunării Deputaților (în continuare: D.A.D.), sesiunea 1914/1915, nr. 7, ședința din 3 decembrie 1914, p.16.

Al. Marghiloman și C.G. Dissescu, la 13/27 decembrie³. Acesta din urmă afirmă că este în consens cu guvernul, dar cere să se grăbească pe cât posibil intrarea în acțiune. De la tribuna Senatului declară că interesele noastre sunt contra Austro-Ungariei, care a fost tot timpul contra noastră. Se exprimă afirmativ la manifestările „Acțiunii naționale”.

În cameră, însă, deși s-a stabilit un consens, unii deputați consideră de datoria lor să peroreze pe seama idealului național și a datoriei României. C. Mile, deputat de Ilfov, în ședința din 3/15 decembrie 1914 declara că parlamentul trebuie să stabilească linia de urmat. Dar dacă nu se poate cu nicio tabără, speranțele trebuie îndreptate spre *Întreita Înțelegere*, pentru a se salva ce mai poate fi salvat din Transilvania. Făcând un scurt istoric al situației românilor ardeleni, declara că peste 10-20 de ani, dacă nu se intervine pe moment, maghiarismul va birui definitiv. „Veți mai putea să culegeți cadavrele și să vă întindeți granițele, pentru că dintre transilvăneni nu vor rămâne decât cei care au trecut munții... Ionel Brătianu este norocos. Dar dacă nu va ști să oprească norocul, o țară întreagă îl va înjura”⁴. A doua zi, N. Fleva afirma că „...publicul nostru, ca popor latin... nu se putea să nu simtă că interesele sale sunt alături de Tripla Înțelegere – interese de neam, naționale, chiar de izbândă – trebuie să intrăm în război alături de Franța, Rusia și Anglia. Ele reprezintă și cauza noastră... Nu trebuie să privim impasibili soarta poporului românesc din Transilvania, cum este sfârtecat în bucăți”. Căci dacă nu vom avea curajul reîntregirii „va fi un blestem și vom fi cea mai păcătoasă generație”⁵. A.C. Cuza, în două interpelări – la 22 și 28 ianuarie 1915, se arată revoltat împotriva lui C. Stere care ar fi plecat în Ardeal – trimis de Brătianu, să-i îndemne pe români la loialitate față de habsburgi. De asemenea cere să se trateze serios cu ambele tabere, ce garanții militare ne dau fiecare și, de ce nu, ocuparea militară a Transilvaniei și Bucovinei⁶. Deputatul Grigore Vericeanu își exprima uimirea în ședința Camerei din 5 februarie 1915 – „cum de face că d. Stere are voie să facă propagandă austriacă în Transilvania, iar d. Take Ionescu nu are voie să-și exprime sentimentele?”⁷. Și, în sfârșit, prin vocea mai multor deputați, se cere pedepsirea actelor de escrocherie și șantaj a ambasadelor străine, care au mijloace legale de a se apăra și a-și face propagandă. Părerea unanimă e că e imposibil ca în timp ce presa românească este interzisă în Transilvania, împiedicată să pătrundă, broșurile maghiare, pline cu amenințări și invective să fie împrăștiate chiar sub ochii guvernului⁸.

Mai mult sau mai puțin, sesiunea parlamentară 1914/1915 se termină fără a produce tulburări în activitatea guvernului și în viața politică în general. Cu totul alta va fi situația în toamna anului 1915 când se vor redeschide Camerele.

La 15/28 noiembrie 1915, deputații și senatorii urcă iarăși pe Dealul Mitropoliei spre a asculta mesajul regal de redeschidere a parlamentului. Spre deosebire de sesiunea precedentă, acum, după un an de neutralitate, guvernul nu mai ajunsese la un consens cu fruntașii opoziției, astfel încât opoziția se pronunța pentru atacarea guvernului pe orice cale, dar mai ales prin interpelări pe tema politicii externe. Guvernul se hotărâște în consecință să nu răspundă la nicio întrebare privind politica externă, în schimb să fie foarte explicit în problemele interne. Pe lângă socoteala guvernului, opoziția își făcuse și ea una. În timp ce regele își citea mesajul este întrerupt de strigăte de „Jos guvernul!”, „Vrem Ardealul!” și injurii la adresa Puterilor Centrale.

După retragerea regelui, totul degenerază în scandal. Dar nu aceasta a fost atmosfera ce a domnit în Camere. Au fost discuții și discursuri care au făcut cinste parlamentarismului românesc. Duca nota referitor la sesiunea parlamentară 1915/1916 că „istoria unității naționale nu ar fi fost întreagă dacă istoria nu ar fi consemnat aceste frumoase discursuri”. Singurul lucru mai puțin bun, în opinia aceluiași, a fost că s-ar fi dat frâu liber germanofililor, care au clătinat multe credințe⁹. Se pare că dezbaterile Camerei s-au situat cu mult – din

³ Dezbaterile Senatului, sesiunea 1914/1915, nr. 7, ședința din 3 decembrie 1914, p. 21.

⁴ D.A.D., sesiunea 1914/1915, nr. 7, ședința din 3 decembrie 1914, p. 17-21.

⁵ *Ibidem*, nr. 8, ședința din 4 decembrie 1914, p. 23.

⁶ *Ibidem*, nr. 21, ședința din 22 ianuarie 1915, p. 140 și nr. 23/28 ianuarie 1915, p. 145-146.

⁷ *Ibidem*, nr. 26, ședința din 5 februarie 1915, p. 315.

⁸ *Ibidem*, nr. 39, ședința din 21 februarie 1915, p. 417.

⁹ I.G. Duca, *op. cit.*, vol. II, p. 150-167.

punct de vedere valoric – peste cele ale Senatului. Odată ce încep discuțiile, încep și interpelările.

La Senat, în ședința din 3 decembrie 1915, C. Argetoianu dezvoltă o interpelare din 18 noiembrie, potrivit căreia, România, prin politica incompetentă a guvernului, a pierdut toate momentele intervenției sale, cu sorți de izbândă în război. G. Fernic argumentează și el că opinia publică nu are nevoie de pregătire când e vorba de interesele superioare ale țării; ea ca și armata este gata oricând de un marș victorios asupra dușmanilor țării. În aceeași ședință, G. Dobrescu face un rechizitoriu al politicii liberale, care în opinia lui este lipsită de interes pentru românii transilvăneni.

Nicolae Filipescu face, în ședința din 5 decembrie 1915, apologia a trei tipuri de războaie: de cucerire, de echilibru și războaie naționale, impuse din datoria față de neam, de la care popoarele „cu vlagă” nu se pot sustrage. Guvernul nu trebuie să se îndepărteze de la datoria față de neam. Dacă, atunci când s-a aflat în opoziție, Partidul Liberal a agitat problema Transilvaniei, nici acum, când „se sugrumă neamul nostru din Ardeal, nu trebuie să ne cereți tăcere. Deoarece, cu banii românești, cu sânge românesc, se duce războiul contra cauzei românești. Satele românești (din Ardeal) sunt depopulate – front, cărăușii, rechiziții, chiar femeile sunt duse la săpat tranșee – arestați. Nu acuz guvernul pentru trădare ci vă provoc la o protestațiune în favoarea fraților dumneavoastră, iar dvs. sunteți singurii condamnați la tăcere. Soarta pe care am creat-o transilvănenilor o cunoaștem deja – vrem Transilvania fără transilvăneni. Meritam blestemele lor, cei de la guvern pentru faptele lor, noi pentru că am tăcut – dar tare mi-e teamă că nu vor rămâne destui ca să ne blesteme”¹⁰.

În continuare, Dr. Toma Ionescu, rectorul Universității, pune problema Transilvaniei din două motive: primul, cel strategic, în sensul că cine are Transilvania domină această parte a Europei (reia argumentația mai veche a lui Andrassy); iar al doilea motiv – de existență. Transilvania este locuită de frații noștri. Deci cu atât mai mult se cuvine să încorporăm provincia, până ei nu vor fi anihilați de unguri. Ne-o dictează și interesul și onoarea: „Neamul românesc a înscris o pagină frumoasă cu sângele lui în cartea de aur a eroismului. Cu acest guvern avem toate șansele ca, rămânând neutră, în loc de eroism, vitejie, în noua carte pagina României să fie ruptă și în locul ei vom fi trecuți cu litere negre, în cartea neagră a lașității”¹¹. Avem însă și atitudini moderate. Senatorul C. Alessi crede că politica guvernului este justă, căci deși avem un ideal național, deși Ardealul are întâietate, națiunea română nu a ajuns încă în faza deciziei finale (ședința din 4 decembrie 1915)¹². De pe această poziție vorbește, la 8 decembrie 1915, și Barbu Păltineanu care, referindu-se la retragerea din „Acțiunea națională”, declară că e pentru eliberarea Transilvaniei fiindcă aceasta este posibilitatea acum, dar revendicările trebuie să se facă, oricât de drepte ar fi, când există siguranța că vor fi realizate (implicit și intrarea în acțiune)¹³.

Alta a fost atmosfera, însă, în Cameră. Aici erau și campionii filogermanismului, C. Stere și P.P. Carp, aici era și un alt orator de talia celor doi – Take Ionescu și Nicolae Iorga, de la a cărei intervenție se aștepta mult, deși a fost sub posibilitățile sale¹⁴.

Seria interpelărilor la adresa guvernului a fost deschisă de B. Șt. Delavrancea, care întrebă guvernul dacă „inviolabilitatea și principiul extraterritorialității permite germanilor să cumpere conștiințele bolnave, să deschidă târguri ca să momască cu bani pleava famenicilor – să propage idei funeste neamului nostru și folositoare dușmanilor noștri”, – interpelare din data de 19 noiembrie 1915, ce urmează a fi dezvoltată peste câteva zile¹⁵. Deputatul Iulian Vrăbiescu vrea să știe de ce a intervenit poliția în forță, ucigând un tânăr, la demonstrația „Acțiunii Naționale” din 11 octombrie (interpelarea era făcută pe 26 noiembrie), deoarece acesta nu făcuse altceva decât să strige „Trăiască Ardealul”¹⁶.

¹⁰ D.A.D., nr. 8, ședința din 5 decembrie 1915, p. 29-31.

¹¹ *Ibidem*, p. 37-43.

¹² *Ibidem*, nr. 9, ședința din 7 decembrie 1915, p. 54.

¹³ *Ibidem*, nr. 12, ședința din 9 decembrie 1915, p. 15.

¹⁴ I.G. Duca, *op. cit.*, p. 150-167.

¹⁵ D.A.D., sesiunea 1915/1916, nr. 5, ședința din 19 noiembrie 1915, p. 13.

¹⁶ *Ibidem*, nr. 6, ședința din 26 noiembrie 1915, p. 11-12.

Deputatul Dumitrașcu-Brăila vede în neutralitatea României imposibilitatea de a lua atitudine în fața prigonirii românilor din Transilvania. În aceeași ședință, 1 decembrie 1915, Delavrancea face un rechizitoriu la adresa guvernului, care nu ia măsuri împotriva gazetelor vândute, broșurilor amenințătoare la adresa statului răspândite de germanofili, în timp ce ziarele românești sunt interzise în Austro-Ungaria. Brătianu ține să-i răspundă că „sufletul unui popor ca al nostru nu se cumpără”. P.P. Carp ține să precizeze: „nu trebuie să credem că convincțiunile noastre sunt singurele care reprezintă interesele acestei țări”¹⁷. Guvernul a fost întreat, prin interpelarea deputatului Cosma, la ce nivel au ajuns tratativele îndelungate purtate de guvern și la ce se poate aștepta țara de la aceste tratative¹⁸.

O interesantă discuție, tot cu privire la adresa de răspuns la mesajul tronului, face Leonte Moldovan, la 11 decembrie. El prezintă situația din Ardeal, așa cum numai un cunoscător poate s-o prezinte, impresionând asistența. Prin statistici, legi adoptate de parlamentul maghiar, argumentează ideea că Transilvania nu mai poate să aștepte „1000 de ani până împrejurarile vor veni”, pentru că interesul nostru este peste Carpați și nu aiurea, spre a împinge Rusia dincolo de Urali. România, ca țara cu cele mai multe revendicări, nu trebuie să mai rămână neutră. „Domnilor,... Tot ce v-am spus era pentru timpul dinainte de război. În acea epocă de liniște neamul românesc era amenințat în existența sa. Astăzi, după război și mai ales după ce s-ar realiza dorința acestor prieteni ai germanilor, situațiunea românilor ar fi absolut insuportabilă, fiindcă, d-lor, suprafața de rezistență a noastră a scăzut enorm în urma războiului. Mai luați în vedere că dacă ungurii ies învingători, deci politica lor imperialistă triumfă, atunci Statul unguresc va merge pe calea transformării sale într-un stat curat unguresc”¹⁹. În ședința următoare, Dumitrescu-Brăila spunea, de la tribuna Camerei, că „Ardealul a fost partea cea mai proeminentă a revendicărilor noastre naționale”... „întindere mare, populație numeroasă, calități de rasă și energie, căliți de persecuțiile ungurești. Mai presus ca oricând, acum e momentul... zeci de generații n-am trăit și n-am propovăduit alt crez, decât că Ardealul este adevărata Alsacie și Lorenă a neamului românesc”. Făcând comparația cu Basarabia, spunea: „Nu pot afirma că rana Basarabiei e închisă pentru noi. Desigur că nu. Poate că Basarabia e copilul cel mai plăpând și cel mai suferind care să excite o iubire compătimitoare; însă copilul sănătos, care a trezit mândria și speranța noastră în viitor nu a fost și nu poate fi decât Ardealul”. Răspunzând celor ce spuneau că România nu e pregătită pentru a avea un ideal național, afirma: „A spune, domnilor, că nu avem ideal național, că nu am avut o idee națională, ar însemna a șterge cu beretele o pagină din istoria contemporană a luptelor noastre politice. N-a fost o întrunire, un miting, un banchet la care să nu se vorbească de Ardeal și de ardeleni. Chestiunea a fost adusă de 23 de ani încoace chiar de Partidul Liberal”. În consecință, toate eforturile neamului trebuie concentrate împotriva Germaniei, pentru a asigura conservarea neamului²⁰.

În ziua de 14 decembrie 1915, toți deputații așteptau cu nerăbdare cuvintele marelui Iorga, urcat la tribuna Camerei. Interpelarea acestuia se mărginește, însă, la a aprecia justetea celor spuse de antevorbitorii săi în problema națională, în special a suferințelor ardelenilor, evocate de Leonte Moldovan. Condamnă ororile ce se petrec în Ardeal, adevărate atentate la ființa spirituală și fizică a poporului românesc de acolo, în timp ce la București se țin ședințe peste ședințe, consfătuiri și banchete. Cere ca primul ministru să înștiințeze poporul de demersurile sale, căci neutralitatea nu e și nu poate fi decât o „... prelungire de termen, nu o abdicare, căci nația care renunță, ori abdică de la drepturile ei naționale nu merită să trăiască”²¹. La rândul său, P.P. Carp combate tezele afirmate, spunând că „trebuie să curățăm terenul investigațiilor noastre de o serie de legende și de pretinse idealuri”. Opinia publică trebuie făcută să înțeleagă că Puterile Centrale sunt garantul existenței României: „Și când dvs. veți fi sacrificat posibilitatea existenței statului

¹⁷ *Ibidem*, nr. 8, ședința din 1 decembrie 1915, p. 15.

¹⁸ *Ibidem*, nr. 9, ședința din 2 decembrie 1915, p. 23.

¹⁹ *Ibidem*, nr. 12, ședința din 11 decembrie 1915, p. 53-54.

²⁰ *Ibidem*, nr. 13, ședința din 12 decembrie 1915, p. 53-54.

²¹ *Ibidem*, nr. 14, ședința din 14 decembrie 1915, p. 66-68.

nostru, atunci, în loc să fi venit în ajutorul fraților noștri de dincolo, ale căror suferințe le descrieți aici, veți fi adăugat la suferințele lor și suferințele noastre și în loc să fim egali cu dânșii în fericire, vom fi egali cu dânșii în nenorocire”²². G.I. Diamandi îi va răspunde lui Carp „... atunci când rezerva rasei noastre este amenințată să dispară în Transilvania, – cele susținute de Carp – sunt concepțiuni la care nu se poate asocia nimeni”²³.

Luând cuvântul, C. Stere va declara că „nu există decât o singură politică: politica idealului românesc integral”. Dorind să argumenteze de ce privește mai ales spre Basarabia – trebuie să-l înțelegem, doar era basarabean – este întrerupt, apostrofat pentru ceea ce a făcut în Transilvania. Ideea în jurul căreia se încheagă discursul lui era că Rusia nu ne va ajuta să mutăm stâlpii de hotar din Transilvania, ci doar vom avea un mormânt obștesc, vom ajunge robii Rusiei și Ardealul tot nu-l vom lua²⁴. Întrebându-și apoi colegii și guvernul ce au făcut pentru a pregăti o revoluție în Ardeal, declară o singură cale de urmat: „... împotriva Rusiei și pentru Basarabia! Altfel vom pierde și Basarabia și vom rămâne și fără Ardeal. Ardealul nu a pierit într-o mie de ani, nu va pieri nici de aici înainte”²⁵.

Atât lui C. Stere cât și lui P.P. Carp le va răspunde Take Ionescu într-un memorabil discurs ținut în ședința Camerei din 16 decembrie. El compara victoria Antantei cu aceea a civilizației contra pumnului de fier care este reprezentat de politica Germaniei. „România are două alternative. Sau să urmeze politica interesului național, sau politica sugerată de domnia Carp și Stere. Instinctul național nu e opinia străzii, care poate fi manevrată printr-o campanie abilă. Instinctul neamului este acela care își face loc în coliba săracului, cât și în palatul bogătaşului. De o mie de ani s-a pus aceeași problemă: ori ungurii până în vârful Carpaților și de acolo dominându-ne pe noi, ori noi așezați în cetățuia Transilvaniei și de acolo dominând Pusta maghiară; altfel nu se poate”. Acesta e „...scopul final, scopul din toate sufletele, scopul din toate inimile, care a fost dintotdeauna același; unitate națională, nu numai culturală ci și politică; întregirea noastră a tuturor în granițele în care ne-a pus Traian, călare peste Carpați, fulgerând în dreapta și în stânga cu toate puterile noastre”. „Ceasul mult așteptat a sosit mai repede decât ne-am închipuit, să ne ridicăm la înălțimea lui”²⁶. Acest discurs a stârnit, după mărturiile contemporanilor, un adevărat entuziasm, ceea ce arătat care erau adevăratele sentimente ale țării, ale oamenilor politici, și că exponenții altor orientări nu au avut niciun ecou în opinia publică²⁷. Take Ionescu va încheia profetic: „Cred că are să vină ceasul, dar cer în fața acestui ceas, în loc de atitudine pasivă care așteaptă evenimentele, atitudine activă care prepară ceasul și-l face să sosească. Toate oligarhiile, toate vechile așezări vor fi măturate de noul val de mărime sufletească a României... se va pune o viață nouă în locul lor... gândiți-vă ce probleme s-ar pune odată ce s-ar întâlni oameni despărțiți de 1000 de ani,... cu tineri, ce operă utilă și fecundă vor putea să facă ei, ca să organizeze din temelie noul Stat românesc! Văd deschizându-se ușile raiului și o teamă superstițioasă îmi zice să închid ochii, este prea frumos. Sarcina de a scrie o epopee a căzut pe umerii generației noastre”²⁸. P.P. Carp încearcă o replică, mai mult de „efect parlamentar” decât de convingere²⁹.

În ultima zi a dezbaterilor, la adresa de răspuns la mesajul tronului (18 decembrie), ia cuvântul și C.C. Arion, care încearcă o atitudine de mijloc. Potrivit acestuia, politica externă a României se bazează pe sentimentul național care „...nu e ceea ce vrem noi, el reiese de la ființa noastră, din toate suferințele strămoșilor, din toate speranțele viitorului”. Idealul este și peste Prut. Ce ideal să îndeplinim? Cel care este posibil! Se întrebă de ce pentru Ardeal este posibilă o politică de hiene – a scotoci buzunarele unui cadavru” (care este Austro-Ungaria) și pentru Basarabia nu? „Nu pot fi alături de Rusia pentru ce ne-a făcut în trecut... iar Franța este departe”. „Dacă sufletul meu crede că țara mea nu poate primi

²² *Ibidem*, p. 66-68.

²³ *Ibidem*, nr. 15, ședința din 15 decembrie 1915, p. 72.

²⁴ *Ibidem*, p. 74.

²⁵ *Ibidem*, nr. 17, ședința din 16 decembrie 1915, p. 72.

²⁶ *Ibidem*, p. 91-93.

²⁷ Ion Bulei, *op. cit.*, p. 273.

²⁸ D.A.D., nr. 18, ședința din 17 decembrie 1915, p. 105.

²⁹ *Ibidem*, nr. 19, ședința din 18 decembrie 1915, p. 110-111.

binele de la Franța, eu îl voi lua pentru țara mea de unde voi putea”. Concluzionează că locul României e alături de Puterile Centrale.

Discuțiile, cu toată zgârcenia de vorbe a guvernului, au adus în fața parlamentului, și implicit în fața țării întregi, întreaga problematică externă, dar, mai presus de toate, au lămurit chestiunile privitoare la idealul național, atitudinea reprezentanților legitimi ai țării față de problema destul de spinoasă și controversată de până atunci a Ardealului. „Niciodată și nimic nu va mai putea să înlăture de acum chestiunea Ardealului și a Bucovinei din preocuparea acestui stat” – scria Gh. Popp în revista „Tribuna”, comentând dezbaterile din parlament. „Oricare ar fi sfârșitul acestui război – continua el –, oricare ar fi alianțele sau nevoile statului, el nu va mai putea să uite că există pentru el o mare problemă nerezolvată. Deasupra tuturor chestiunilor problema Ardealului va fi veșnic prezentă. Ca umbra însângerată a lui Macbeth, ca un glas ce nu se poate amuți [...]. Parlamentul românesc, și prin el țara însăși, a rupt în urma sa toate podurile de întoarcere la vechea politică de renunțare și de indiferență pentru românii din Ardeal”. Până și unii ce nu se declaraseră partizani mai întâi ai unei intrări în Ardeal se simțiseră datori să arate, ca P.P. Carp: „nu am nevoie să spun că zgomotul nu este totdeauna un semn de iubire și că poate că aceia care tac mai mult se gândesc mai mult la românii din Transilvania decât aceia care le declară iubirea lor nemărginită la Capșa și pe străzile Bucureștiului”³⁰.

2. Dezbaterile publice oglindite în presa vremii cu privire la poziția României

Referindu-ne la personalitățile politice ale momentului, majoritatea au fost prezenți la ambele Consilii de Coroană, care au hotărât soarta României, cuvintele lor cântărind destul de greu. Un P.P. Carp, Marghiloman, Take Ionescu, Filipescu, sunt nume sonore pentru istoria României. Se impune așadar studierea atitudinii lor, ca lideri de opinie din România. Din start, am putea să-i plasăm ca reprezentând una sau alta din cele trei opțiuni care privesc România, P.P. Carp și C. Stere manifestându-se pentru Puterile Centrale pe tot parcursul neutralității; Al. Marghiloman se manifestă inițial pentru neutralitate, apoi se arată favorabil aliaților antantiști, ca în final să treacă în tabăra filogermană. Take Ionescu, N. Filipescu, din susținători ai neutralității, se transformă în cei mai aprigi susținători ai Antantei, agitând intens „Chestiunea Ardealului”.

Precizarea pozițiilor s-a făcut inițial în cadrul Consiliului de Coroană de la Sinaia, când cei mai influenți oameni politici au fost chemați să-și spună părerea în privința atitudinii României. Partizanii hotărâți ai intrării României în război alături de Puterile Centrale au fost: regele și P.P. Carp, ultimul afirmând că „nu putem rămâne neutri nici din punct de vedere moral, nici din punct de vedere material. Din punct de vedere moral, fiindcă avem vechi angajamente externe și trebuie să le respectăm, dacă vrem să ne mai putem enumera printre statele civilizate. Din punct de vedere material, fiindcă chiar dacă vrem să stăm neutri nu vom putea să stăm, vom fi invadați, fatal, fie de unii, fie de alții. De altfel, de ce să ne mai gândim și să ne mai sfătuim. Victoria Triplei Alianțe este sigură, indiscutabilă și dumneavoastră vă întrebați dacă trebuie să mergem cu învingătorii sau cu învinșii”. În continuare, arăta că datoria și interesul României este să ajute să triumfe germanismul împotriva slavismului. Cere războiul indiferent ce ar gândi opinia publică. „Mi se vorbește de opinia publică. Nu mă preocupă! Datoria omului de stat e să conducă el opinia publică, nu să se lase târât de ea. Opinia publică se poate înșela, omul de stat clarvăzător trebuie să-și urmeze calea; opinia publică îi va fi recunoscătoare că nu s-a luat după rătăcirile ei”. Ceea ce se întâmplă acum în țară e un sentimentalism fără rost, România pierzând foloasele victoriei alături de Germania.

După terminarea consiliului, Carp îi va apostrofa pe I.G. Duca, V. Antonescu și C. Anghelescu: „Eh, frumoasă ispravă mi-ați făcut. Ați nenorocit România”³¹. În tot timpul neutralității va căuta să-și demonstreze această idee. Pentru aceasta, va scoate în cursul anului 1915 broșura „România și Războiul European”, în care va căuta să-și demonstreze justetea principiilor sale în materie de politică externă: „Privitor la idealul național,

³⁰ Ion Bulei, *Arcul așteptării, 1914-1916*, Ed. Eminescu, București, 1981, p. 275.

³¹ I.G. Duca, *op. cit.*, vol. I, p. 55-66.

realizarea lui în forma dorită de opinia publică este o utopie. Neamul nostru se întinde de la Nistru până la Tisa, dar a cere toate aceste teritorii ne este imposibil. Ne lovim de o nepotrivire între ideal și realități. Între două mari puteri ce dețin părți din neamul nostru și un vecin nesigur la sud, se impune ori să mergem cu Puterile Centrale, ori cu Antanta, dar în funcție de interese. România, fiind încă un stat dunărean, este interesată în mod direct în stăpânirea gurilor Dunării și a căilor maritime, ceea ce o pune în rivalitate cu Rusia. Rivalitatea politică este dublată de cea economică, pe când Germania este interesată în libertatea și neutralitatea bazinului Mării Negre, economia germană este complementară cu cea românească, așezarea politică a statului românesc s-a făcut cu sprijinul Germaniei și, în plus, România are și un tratat de respectat. Cât privește Austro-Ungaria, aceasta are interese identice cu Germania. În acest fel se va realiza o izbândă și pentru românii de dincolo, care sunt loiali statului austro-ungar³². El pune în balanță cele două provincii: Transilvania și Bucovina, ajungând la concluzia că poporul este uimit de mirajul unei promisiuni fantastice când, de fapt, totul depinde de bunăvoința marilor noștri aliați. În opinia sa, aliații ne promet o parte neînsemnată din Transilvania, lăsând în afara granițelor țării Basarabia, Crișana, Maramureșul, Banatul, cu o populație și resurse mult mai numeroase. În caz de victorie rusească, România va deveni o simplă provincie rusească, fără acces la mare, iar încoronarea de la Alba-Iulia va fi „...a unui Poniatowski și nu a unui Mihai Viteazul”. Nimeni nu și-a pus întrebarea dacă românii ardeleni vor unirea cu prețul sacrificării a milioane de români și a situației economice a regatului. În afară de aceasta, vor avea ei destoinicia să se ocupe de conducerea treburilor publice? Desigur că nu. Situația se schimbă dacă România va anexa Basarabia, asigurându-se astfel salvarea strâmtorilor și libertatea economică, salvarea de la deznaționalizare a aproape două milioane de români și îndepărtarea presiunii panslaviste de la granițele noastre.

Situația românilor din Transilvania – continuă P.P. Carp – este mult mai bună decât aceea a românilor de dincolo de Prut. Pe când în Transilvania lupta națională a crescut în intensitate, o tăcere mormântală s-a așternut în Basarabia, semn că posibilitatea de manifestare e mai mare decât în Imperiul Țarist. Această libertate va crește dacă românii vor fi loiali coroanei Sf. Ștefan, lucru ce-l vor și ei, dar nu degeaba își sacrifică viața și avutul pentru statul maghiar. În această transformare a relațiilor dintre români și unguri vom avea un cuvânt de spus, fără a fi acuzați că ne amestecăm în treburile interne ale Ungariei. Pe lângă aceasta, Rusia nu va ieși atât de zdrobită pe cât ne-am închipui, astfel încât se va impune o alianță a Puterilor Centrale de la Stockholm la Țarigrad, adeviziunea României fiind prețioasă, astfel încât ne va fi ușor să-i convingem pe maghiari că pot conta pe sprijinul nostru și pe fidelitatea românilor, dar să le pretindă a fi doar buni cetățeni, nu și buni maghiari. Atunci bilanțul participării noastre la război va arăta astfel: „Regatul întărit prin luarea Basarabiei, românii de dincolo scăpați de dezmembrare și feriți în exercițiul noilor drepturi. Neamul ne va fi recunoscător³³. De altfel, aceste argumente le mai găsim și în ziarul său „Moldova”, ce apare la Iași, fapt ce atrage criticile lui N. Iorga³⁴.

Aceste convingeri le exprimă și în dezbaterile Camerei, când cere guvernului – și în special lui Brătianu – să nu se lase târât de evenimente, căci atunci „în loc să fi venit în ajutorul fraților noștri de dincolo, ale căror suferințe le descrieți aici, veți fi adăugit la suferințele lor și suferințele noastre și, în loc să fim egali cu dâșii în fericire, vom fi egali cu dâșii în nenorocire”³⁵. Când regele Ferdinand îi va cere concursul, la Consiliul de Coroană de la Cotroceni, văzând că argumentația lui nu este luată în seamă, își va încheia intervenția cu următoarele cuvinte: „...Nu îmi puteți cere să sprijin o politică pe care o cred a însemna pieirea României. Am un ziar, „Moldova”. De mâine chiar îl voi închide. Am în jurul meu câțiva prieteni, le voi cere îndată să se împrăștie. Am trei fii, îi dau Majestății Voastre să se bată și să moară. Iar eu mă voi ruga lui Dumnezeu ca armata română să fie

³² P.P. Carp, *România și Războiul European*, București, Atelierele societății anonime „Poporul”, 1915, p. 3-10.

³³ *Ibidem*, p. 16-27.

³⁴ *Neamul românesc*, an X, nr. 10 din 8 martie 1915.

³⁵ D.A.D., sesiunea 1915/1916, ședința nr. 14 din 14 decembrie 1915, p. 57-66.

bătută – și după o scurtă pauză – căci numai astfel România va putea să fie scăpată!”³⁶. O convingere apărută cu tărie de la un capăt la altul.

Dacă P.P. Carp făcea politică germanofilă din convingere, C. Stere era adeptul acestei politici mai mult din ura față de Rusia. Dacă lui P.P. Carp i se poate imputa o viziune greșită a evenimentelor, C. Stere este călăuzit mai mult de sufletul său de basarabean. Ca unul care cunoscuse autocrația țaristă, era firesc să-și facă cunoscute sentimentele în acest fel. Încă înainte ca România să se pronunțe oficial pentru neutralitate, C. Stere declara ziarului „Dimineața” că trebuie să ne alăturăm Austro-Ungariei, pentru a putea spune că „am bătut și noi Rusia”. Articolul era reprodus în „Adevărul” cu următorul comentariu: „La dânsul nu e politică naționalistă. Domnia sa cere înainte de toate o bătaie a rușilor pentru a-și răcori inima, apoi facem politică națională”³⁷. De altfel, toată acțiunea lui ulterioară se va desfășura în acest sens. Se pare că, inițial, această politică a lui C. Stere a fost în deplin acord cu ideile lui I.I.C. Brătianu, de a-i dezorienta pe reprezentanții Puterilor Centrale. De aceste culise politice se pare că se leagă și vizita sa în Ardeal, pentru a liniști populația, care aștepta cu înfierbântare crescândă intervenția de război a României, unde a îndemnat pe românii ardeleni să fie loiali împăratului, că România va intra în război de partea Austro-Ungariei³⁸. Această intervenție a făcut mare vâlvă în presă³⁹ iar în Camera Deputaților s-au făcut multe interpelări în acest sens⁴⁰. Ideile sale au fost făcute publice de publicațiile germanofile din țară, în special în ziarul „Moldova” condus de P.P. Carp. Pentru a lămuri opinia publică despre acțiunile germanofile ale rectorului universității din Iași, ele sunt reproduse întocmai de publicația Partidului Naționalist-Democrat „Neamul Românesc”. Astfel, după argumentațiile lui C. Stere, în lupta de preponderență în Balcani, viitorul nostru e amenințat mult mai puțin de Puterile Centrale decât de Rusia, care ar trece peste noi în drumul spre strămtori. Prin recuperarea Basarabiei, România ar crește în putere și prestigiu. Luarea Transilvaniei ar coincide cu o tranzacție scurtă spre înecarea în oceanul slav. În opinia sa, după îndeplinirea misiunii istorice, adică respingerea hegemoniei rusești, monarhia habsburgică se va transforma, sau însăși existența ei va fi pusă în joc. Dar această chestiune româniei nu o pot niciodată rezolva cu ajutorul rușilor, ci numai cu ajutorul germanilor și italienilor. Admițând că Rusia ne-ar da concursul pentru ocuparea Ardealului, s-ar ajunge la o vasalitate față de ruși, mult mai grea decât situația de acum a ardelenilor.

În concluzie, România desigur trebuia să-și îndeplinească datoria față de sine însăși. „Sunt convins că interesul nostru față de stat și de neam și o politică rusofilă... constituie nu numai o imposibilitate morală, dar și materială”. Acțiunea noastră trebuie să fie în acord cu cerințele civilizației europene, „disprețul acestor cerințe ar echivala cu o sinucidere”, și „oricât de grea ar fi lupta, victoria rămâne tot a centralilor”⁴¹.

Această politică îl pune repede în conflict cu studenții ieșeni⁴² și îi aduce criticile presei proantantiste și ale Camerei Deputaților⁴³. Intervențiile sale în Cameră din toamna lui 1915 sunt elocvente în acest sens⁴⁴.

Atitudinea lui Al. Marghiloman va da naștere la numeroase controverse în sânul Partidului Conservator și nu numai. Al. Marghiloman rămâne și azi o personalitate controversată. Încă înainte de Consiliul de Coroană de la Sinaia, îi mărturisește lui C. Argetoianu că el trebuie să facă opusul la ce face Brătianu (pentru a-l succeda), fiind la nevoie și germanofil și antantofil și pentru neutralitate⁴⁵. În cadrul Consiliului se pronunță pentru neutralitate, deoarece nu poate merge contra opiniei publice. De altfel, dacă țara ar merge cu Germania, „ar trebui să părăsească tratatul de la București și pentru multă

³⁶ I.G. Duca, *op. cit.*, vol. II, p. 166-167.

³⁷ *Adevărul*, an XXVII, nr. 9834 din 31 iulie 1914.

³⁸ I.G. Duca, *op. cit.*, vol. I, p. 74-76.

³⁹ *Adevărul*, an XXVII, nr. 9834 din 31 iulie 1914.

⁴⁰ D.A.D., ședința nr. 21 din 22 ianuarie 1915, p. 140.

⁴¹ *Neamul românesc*, an X, nr. 8 din 22 februarie 1915.

⁴² A.N.I.C., *fond Direcția Poliției și Siguranței Generale*, dosar nr. 159/1914, f. 40.

⁴³ D.A.D., ședința nr. 16 din 15 decembrie 1915 și ședința din 16 decembrie 1915.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ C. Argetoianu, *Pentru cei de mâine, Amintiri din vremea celor de ieri*, Vol. IV, Ed. Humanitas, București, 1991, p. 106.

vreme ideea românismului în Austria și în alte locuri. Rămâne șansa de a fi cu învingătorii, dar a intervenit defecțiunea Italiei. Cu Rusia pericolul moral e prea mare, rămâne șansa neutralității. Soluția onorabilă «casus foederis» nu există. Dacă s-ar putea interpreta că intrigile urzite pe teritoriul unui vecin echivalează cu agresiuni de la Stat la Stat, atunci s-ar putea zice într-o zi că din cauza Ligii atacăm Austro-Ungaria. Nici Italia nu gândește așa⁴⁶. Într-o discuție cu regele, la o lună de la Consiliul de Coroană, la 23 August la Sinaia – regele îi cere părerea cu privire la o posibilă intrare în război de partea Centralilor. Marghiloman îi răspunde că Austro-Ungaria ar trebui să facă ceva pentru opinia publică. „Un statut pentru Transilvania și cedarea Bucovinei românești cu mormântul lui Ștefan cel Mare”. Părerea sa era că trebuie cerut mai mult pentru a obține ceva rezonabil. Iar în cazul discutării convenției militare s-ar putea cere ceva rezonabil. Aceste sugestii vin după ce într-o discuție anterioară (16 August), avută cu Czernin, îi sugerase și acestuia „să facă un act politic pentru Transilvania”. „Aș primi să fac războiul – spune el – numai dacă s-ar acorda transilvănenilor libertăți politice și administrative care li se datoresc⁴⁷. Ședințele Comitetului Executiv al Partidului Conservator devin tot mai animate. În ședința din 4 septembrie 1914 Marghiloman își expune poziția. „Cer să se știe că dacă circumstanțele sunt astăzi așa că pot căpăta certitudinea morală că mergând în contra Austriei nu suntem bătuti și putem păstra Transilvania, merg și contra Austriei. Necesitatea de a ne crește vine din instinctul de conservare: popoarele mici pier. Deci iau românii de unde pot. De aici atitudinea de azi, cu un picior în Ardeal, unul în Basarabia. Evident că aceasta nu mai poate ține mult, dar venit-a momentul? Nu. Armata austriacă este intactă și sortii de victorie ai Germaniei sunt cel puțin egali cu ai Franței. Pe urmă: 1) Care sunt propunerile Rusiei? Eu știu că și-a rezervat Dardanelele; Marea Neagră – lac rus! 2) Garanția Angliei? Blondel a promis-o, dar cine a vorbit cu Anglia? 3) Bulgaria, cine știe dacă nu ne mușcă când vom ataca Austria? 4) Italia. Dacă atacăm Austria, ea dă Italiei Trentinul. Nu ar fi teribil ca ea să fie într-un alt sens decât noi? Elucidarea acestor puncte este primordială. Sunt deci pentru amânarea oricărei acțiuni imediate⁴⁸. Această atitudine o are și față de rege și reprezentanții ardeleni – Minhaly și Hoszu – invitați la dejun, pe care-i convinge că o acțiune imediată ar fi fatală României. Fiindcă pe front lucrurile nu mergeau tocmai așa cum se așteptau nemții, Marghiloman îi atrage regelui atenția că trebuie să privească și eventualitatea unei politici antiaustriece, căci „țara ar face revoluție dacă odată criza terminată n-am obține nimic. Austria, la rândul ei este vinovată față de noi, căci a atacat Serbia care se afla sub tutela noastră, prin Tratatul de la București⁴⁹”.

Între timp, lupta dintre fracțiunile rivale din cadrul Partidului Conservator devine tot mai violentă. C. Argetoianu va nota că dacă guvernul e pentru neutralitate, Take Ionescu pentru Antanta, Marghiloman, din spirit de opoziție devine germanofil; încât pentru cei doi politicieni din opoziție „Idealul național” avea forma unui „fotoliu prezidențial⁵⁰”.

După înființarea „Acțiunii Naționale” atacurile asupra șefului conservator devin tot mai dure. C. Argetoianu, folosindu-se de ședințele cercului de studii conservator, încearcă să împace cele două curente existente în sânul Partidului Conservator, pentru a salva unitatea partidului. Liderii celor două fracțiuni sunt chemați pe rând să țină câte un discurs. Se începe, evident, cu președintele partidului, Al. Marghiloman, care pentru prima dată ia o poziție hotărâtă, pe față, pentru realizarea idealului național: „Are România un ideal național? Trebuie să aibă România un ideal național? Da, răspund cu tărie la ambele întrebări”. Presa reacționează imediat, doar „Adevărul” se păstrează sceptic, afirmând că Marghiloman caută subtil să devină antantofil pentru a-și spori popularitatea. În ședința Comitetului Executiv al Partidului Conservator din 4 decembrie 1914, Marghiloman declară că va căuta realizarea idealului național, dar „nu alături de Germania și Austro-Ungaria⁵¹”. În primăvara anului 1915, Marghiloman reia politica neutralistă pe care a promovat-o la

⁴⁶ Al. Marghiloman, *Note politice*, Vol. I, Ed. Scripta, București, 1993, p. 234.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 251-260.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 268-272.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 192-196.

⁵⁰ C. Argetoianu, *op. cit.*, p. 117.

⁵¹ *Ibidem*, p. 135.

începutul războiului. Se pronunță pentru neutralitatea definitivă, intrarea în acțiune alături de învingători, ocuparea Basarabiei (se lua în calcul înfrângerea Rusiei), obținerea prin șantaj a Bucovinei și rectificări la granița Ardealului. Între timp, Marghiloman începe să fie curtat de Puterile Centrale⁵². În „Notele Politice”, publicate postum, Marghiloman descrie aceste întâlniri cu reprezentanții Austro-Ungariei și Germaniei, desfășurate cu regularitate în întreaga perioadă a neutralității. Aceste întrevederi vor schimba tot mai mult orientările înspre Puterile Centrale, mulțumindu-se cu promisiunile făcute de Czernin în numele lui Tisza⁵³, pentru schimbarea situației românilor din Transilvania.

Această atitudine o va exprima mai ales în interviurile date ziarelor străine, cum ar fi „Berliner Tageblatt”: „în primul rând România trebuie să se gândească la Basarabia, aceasta dacă va ieși din neutralitate, în plus românii basarabeni sunt mai supuși deznaționalizării ca transilvănenii. În plus, Anglia nu dorește dezmembrarea Austro-Ungariei”. Ba mai mult, afirmă că „aceste păreri sunt aprobate de Brătianu”. Acest interviu demonstrează de ce voia Marghiloman să se ajungă cu orice preț la o înțelegere între transilvăneni și primul ministru austro-ungar Tisza⁵⁴. În țară, astfel de opinii apăreau în zierele germanfile ca *Minerva* sau *Seara*.

Atitudinea pro-germană și-o va păstra și după ce țara intră în război contra Puterilor Centrale. De aceea, la Consiliul de Coroană de la Cotroceni cere guvernului să mai aștepte, rezultatul războiului fiind nesigur, în plus opinia publică nu dorește războiul, iar rezultatul unui război fericit alături de Aliați înseamnă așezarea definitivă a Rusiei la strâmtori, adică strangularea, pieirea noastră⁵⁵.

L-a secondat alături de Carp (care a vorbit după Marghiloman) Titu Maiorescu, care încearcă să convingă de justetea cauzei pe care o apără. Rezultatul războiului e nesigur, sacrificiile enorme, iar românii din Ardeal nu vor să se unească cu România, vor doar să rămână mai departe sub protecția habsburgilor, care să-i ocrotească de unguri. Duca afirma chiar că era destul de rușinos ca un ardelean – singurul ardelean din Consiliu – să se opună la intrarea în război pentru alipirea Ardealului, dar mai ales să le conteste și ardelenilor dorința de a se alipi României⁵⁶.

La polul opus, se manifesta opoziția conservator-democrată, condusă de Take Ionescu și mare parte a Partidului Conservator sub influența lui N. Filipescu. Inițial, cei doi oameni politici, care vor iniția „Acțiunea Națională” de mai târziu, se pronunță pentru neutralitate. Take Ionescu o face în cadrul Consiliului de Coroană de la Sinaia⁵⁷, întărind-o într-o declarație dată presei la București, câteva zile mai târziu, când spunea că este pentru „neutralitate loială și definitivă”⁵⁸. Primele victorii rusești îl vor face să-și schimbe părerea. Filipescu se întoarce de la Berlin foarte impresionat de forța militară a Germaniei. În țară, se aștepta ca Filipescu să se pronunțe de la început pentru intrarea în război alături de Antantă. Dar Filipescu a fost rezervat, aprobând hotărârea Consiliului de Coroană. La câteva zile după sosirea sa la Sinaia, a fost contactat de tot felul de amici și emisari care l-au chemat să ia atitudine: „Coane Nicule, țara te așteaptă. În dumneata e speranța. Pune-te în capul mișcării pentru unitatea națională. Răstoarnă guvernul, toți te vor urma!”. Atâta i-a trebuit. Deși făgăduise că va rămâne liniștit, a fugit pe ascuns într-o zi, s-a urcat în tren la gara de după Sinaia și a plecat la București. Acolo, manifestații publice, ovații, procesiune la statuia lui Mihai Viteazul, discurs. Din acel moment și până la moarte, Filipescu a cerut neîncetat intrarea în război alături de Antantă, pentru realizarea idealului național⁵⁹.

Dintre toți cei prezenți la ambele Consilii de Coroană, se pare că doar Teodor Rosetti (cel mai vechi președinte de Consiliu) a fost de la început și până la sfârșit pentru

⁵² *Ibidem*, p. 200.

⁵³ Al. Marghiloman, *op. cit.*, p. 314.

⁵⁴ *Adevărul*, an XXVIII, nr. 10045, din 28 februarie 1915.

⁵⁵ I.G. Duca, *op. cit.*, vol. II, p. 164.

⁵⁶ *Ibidem*, vol. II, p. 163-171.

⁵⁷ *Ibidem*, vol. I, p. 59.

⁵⁸ *Adevărul*, an XXVII, nr. 9844 din 30 iulie 1914.

⁵⁹ I.G. Duca, *op. cit.*, vol. I, p. 59.

neutralitate. I.G. Duca notează în amintirile lui că, atunci când Ferdinand cere sprijinul Consiliului pentru intrarea în acțiune, se pare că T. Rosetti a făcut un gest aprobativ⁶⁰.

Ion Lahovary se situează pe o poziție de neutralitate. Acesta încearcă să mențină unitatea partidului între tendințele filogermane ale lui Marghiloman și excesele patriotarde ale lui N. Filipescu, cu toate că în cercurile intime se pronunța pentru alipirea Ardealului. Este secondat în această direcție de C. Argetoianu, președintele Cercului de Studii Conservator. Acesta va nota în memoriile sale că: „...după o perioadă de frică, oamenii politici revin la politica de partid, de interese mici, personale ...”⁶¹.

Dar nu numai politicienii de profesie sunt cei care se agită pe parcursul celor doi ani de neutralitate. Numeroase personalități ale vieții cultural-științifice țin să-și precizeze poziția. Nu putem face o delimitare clară între cei care activează în plan politic și cei care activează în plan științific. Pozițiile politice se iau uneori și de la catedre universitare (cazul celor doi rectori de la universitățile din București și Iași), dar și prin activitate de partid (N. Iorga – președintele Partidului Naționalist-Democrat) și participarea la acțiunile „Ligii culturale”, a „Acțiunii Naționale” sau mai târziu în cadrul „Federației Unioniste” (Iorga, Xenopol, Toma Ionescu, Delavrancea etc.).

Majoritatea acestora se pronunță pentru realizarea idealului național. N. Iorga ia însă atitudine nu numai împotriva partizanilor Puterilor Centrale, ci și împotriva celor care vor trecerea munților cu orice preț. În ziarul partidului său, „Neamul românesc”, întreține un puternic curent naționalist, pe care caută însă să-l canalizeze în sensul politicii guvernului. În acest sens avem declarația din 7 septembrie 1914, publicată în „Neamul românesc”, și de care va ține seama în întreaga sa activitate parlamentară și extraparlamentară: „Ne-am învoit asupra neutralității fiindcă era o imposibilitate morală să mergem cu Austria, nici dacă s-ar fi dat celor mai largi drepturi românilor din Austro-Ungaria. Cu toate că opinia publică e pentru trecerea munților, are ea oare acest drept? Nu. Dar guvernul are acest drept. Dacă el crede că are toate asigurările că armata e pregătită, să se facă ... în numele regelui Carol! Dacă nu există posibilitatea să ne facem datoria elementară față de idealul nostru pentru care generații întregi au luptat și au sperat să ni se spuie, în forma în care aceste lucruri se pot spune. Atunci însă, cu sufletul zdrobit astăzi, nația întreagă să se pregătească de ziua de mâine, după pacea care ne-ar lăsa cu ce ne-a găsit războiul, pentru o mare judecată împotriva acelor care ne vor fi făcut, prin nepregătirea, datorită nepriceperii și lenei lor, mai mult rău decât toți dușmanii noștri împreună. Așa cred eu”⁶².

Datoria României e să aștepte momentul cel mai bun pentru a intra de partea acelor care-i satisfac cel mai bine interesele naționale. Referindu-se la ultimatumul Austro-Ungariei dat Serbiei, într-unul din numerele anterioare din „Neamul românesc” publica următoarele: „Dar un ideal, îl avem și noi. E așa de natural! Și noi n-am dizolva, n-am confisca, n-am publica în foaia oficială; n-am striga iertare înaintea steagurilor de la Grivița; noi n-am retracta, n-am abdica, nu ne-am sinucide moral”⁶³ și „Ca un popor de amici, cu liniște, arma la picior! Ceasul nostru va veni, dar numai atunci când asupra ambițiilor zdrobite, ideea senină va veni să împlinească dreptățile naționale care, azi, nu se văd deasupra măcelului”⁶⁴.

Nicolae Iorga va participa la aproape toate întrunirile „Ligii culturale” și „Federației Unioniste”. Cu toate acestea, poziția lui nu se schimbă principial. La 14 iulie 1915, declara: „Cred și azi ce credeam acum un an; că nu putem ajuta pe unguri, cu oricine ar fi ei aliați și orice cauză ar invoca pentru satisfacerea intereselor lor. Toată experiența mea de istoric, cugetarea asupra publicului mi-au format o convingere elementară. Modalitățile nu le cunosc, nu pot alege după simpatii. Un simț firesc mă îndeamnă către o unitate națională în zile negre, supuse unei singure autorități, responsabile firește pentru ceea ce face, datoare a primi sfaturi, dar a-și întreba înaintea hotărârilor propriul ei cuget. În acest sens

⁶⁰ *Ibidem*, vol. II, p. 175.

⁶¹ C. Argetoianu, *op. cit.*, p. 110.

⁶² *Neamul românesc*, an IX, nr. 35 din 7 septembrie 1914.

⁶³ *Ibidem*, an X, nr. 28 din 20 iulie 1914.

⁶⁴ *Ibidem*, nr. 29 din 27 iulie 1914.

mă voi conduce, gata pentru acțiuni în folosul țării mele”⁶⁵. Aceeași atitudine o imprimă și formațiunii politice conduse de el. Într-un comunicat dat publicității la 25 octombrie 1915, din partea clubului naționalist-democrat din București, semnat de N. Iorga, V. M. Kogălniceanu, dr. St. Bogdan, Sever Tipei, At. C. Bălăcescu, col. Emil Casimir, se arăta: „Nici o organizație nu are voie să creeze sciziuni în opinia publică. O singură politică se poate pentru românii din Austro-Ungaria, Alipirea lor la regat. Orice altă politică nu poate fi decât rătăcirea unor dogmațiști aparținând unei alte epoci, sau actul incalificabil de a primi leul străinului. Nu trebuie să îndepărtăm pentru aceasta pe cei ce reprezintă azi România ... Vom căuta prin conferințe săptămânale să luminăm spiritul public și, în tot timpul teribilei crize de astăzi vom stărui în atitudinea lor de până acum, care unește un ideal intransigent cu tot respectul convenit unei ordine care nu se poate despărți de simțirea sinceră, onestă și efectivă a acestui ideal...”⁶⁶. La puțin timp înainte de intrarea în acțiune, marele istoric se arăta nemulțumit atât de propaganda Antantei, cât și de pregătirea țării. „Ca Stat, România trebuie să prezinte totdeauna fizionomia morală a neamului care a înălțat-o și o ține. Noi nu putem ajuta la lărgirea monarhiilor antinaționale, la desființarea națiunilor. Am fost solicitați să intervenim de ambele părți, cu soluționarea uneori maximă a revendicărilor naționale. Putem interveni în aceste condiții? Oricine va zice: nu. Putem decide prin intervenția noastră? Oamenii speciali pot singuri decide... Am avut garanțiile posibile, dar de un an de zile căutăm armatele victorioase. Orice ovreiaș patriotic o numește politică de lașitate”. „Armatele victorioase nu înseamnă armatele care pot duce la sfârșit biruința fără noi. Dar nici armatele care nici cu noi nu pot merge la biruință... Trebuie să ne pregătim permanent pentru acțiune, ceea ce se face prea încet sau deloc”⁶⁷.

Dacă acestea erau adevăratele sentimente intime ale marelui nostru istoric sau așa îi dicta simțul onoarei și datoriei nu știm exact. Memorialistul I.G. Duca notează în amintirile sale că Iorga a fost ținut în bune sentimente prin „vechea rețetă a lui Carol”⁶⁸. De bună seamă, că și Iorga, ca de altfel mulți dintre oamenii noștri politici, aștepta ca România să-și îndeplinească menirea ei. Lucru ce reiese dintr-o discuție cu I.G. Duca. Recunoaște că Ardealul are întâietate, Basarabia ieșise din calcul, dar se îndoiește de posibilitățile României de a-l alipi. „...țara asta e așa nenorocită, așa plină de păcate, de putreziciune, încât să fie mulțumită dacă își poate târî zilele, dar să mai cucerească ea pe alții!” La întrebarea de ce îl susține pe Brătianu, răspunde: „Dacă vor veni alții la guvern nu ne vom alege cu nimic și ne vor băga și într-un bucluc din care nu ne va putea nimeni scoate, pe când, cu Brătianu tot nu ne vom alege cu nimic, dar cel puțin nu ne face și de rușine”⁶⁹. Aceste cuvinte, spuse în iulie 1915, paradoxale cu ceea ce susținuse și afirmase până atunci, își arată sensul atunci când vorbește despre adevăratele virtuți ale neamului nostru din Ardeal – călitate timp de 1000 de ani în lupta de supraviețuire – care vor revigora moral așezămintele țării când va sosi marea clipă a unirii. Însă și România trebuie să se situeze la înălțimea așteptărilor⁷⁰.

Din aceleași motive – simțul apropierei clipei cele mari – A.D. Xenopol publica în presa naționalistă o serie de articole cu un pronunțat caracter patriotic. Într-un articol, publicat în „Adevărul” din 4 August 1914, Xenopol se pronunța pentru o neutralitate binevoitoare Antantei. De altfel, titlul articolului este sugestiv: „Cu nici un preț cu Austria”: „De la ruși, un câștig mic și o veșnică amenințare; am fi siliți să ne zdrobim singuri deoarece nu ne putem apăra de ruși ... Ungurii ar profita, nu ne-ar da nimic la victorie. Ajutând pe unguri am săpa noi înșiși mormântul întregului neam... Noi trebuie să mergem cu rușii și francezii, nu ne-o cer, dar trebuie să fim alături de ei, însă neutri”⁷¹. Își va schimba

⁶⁵ *Ibidem*, nr. 25 din 14 iulie 1915.

⁶⁶ *Ibidem*, nr. 43 din 25 octombrie 1915.

⁶⁷ *Ibidem*, nr. 22 din 29 mai 1916.

⁶⁸ I.G. Duca, *op. cit.*, vol. I, p. 170. Este vorba de ținerea la curent cu unele acțiuni ale guvernului, mângâierea vanității, finanțarea diverselor proiecte ale lui N. Iorga, lucruri ce cad în sarcina lui I.G. Duca, ca ministru al cultelor și instrucțiunilor publice.

⁶⁹ *Ibidem*, vol. II, p. 25-26.

⁷⁰ *Neamul românesc*, an X, nr. 14 din 29 iulie 1914.

⁷¹ *Adevărul*, nr. 98 din 4 august 1914.

această atitudine, devenind unul dintre promotorii acțiunii imediate. La 20 ianuarie 1915, are loc acasă la Xenopol adunarea „Acțiunii Naționale”, care a decis să reînceapă agitația, „chiar cu răsturnarea guvernului”⁷². Paralel cu acțiunile cu caracter politic, continuă publicarea unor articole seriale în ziarele naționaliste de mare tiraj, în special „Adevărul” și „Dimineața”. Va reedita „Istoria României”, citând documente despre importanța Transilvaniei. Într-un articol, publicat în 7 septembrie 1915, se întrece retoric: „...cine sunt secăturile și criminalii; acei care susțin că România trebuie să facă toate jertfele și să pună toate eforturile pentru a dobândi cetatea munților, sau aceia care combat asemenea năzuințe?”⁷³. Va continua pe același ton până la intrarea României în război.

În această direcție s-au manifestat și alte personalități – cum ar fi D. Onciu, care a participat la mai multe întruniri studențești⁷⁴, sau Barbu Ștefănescu Delavrancea, dr. Toma Ionescu, rectorul Universității din București, care au participat la toate întrunirile naționaliste. Tot aici am putea aminti și pe dr. Ion Cantacuzino, C. Rădulescu-Motru, C. Istrate, E. Pangrati ș.a. Pe lângă aceștia, numeroși ardeleni care și-au format un nume în regatul României s-au manifestat pentru realizarea idealului național. Totuși, au fost excepții – unii, ca V. Pârvan, dintr-o prudență exagerată, intră în contradicție cu dorința de acțiune a tineretului universitar. Geograful Simion Mehedinți are o poziție ambiguă. Ca răspuns la insistențele aliaților, el cere acestora să ne lase în pace. „Cu toată simpatia pentru Franța, nu ne putem jertfi pentru străini”. Frații noștri își varsă sângele pe toate frontierele, poziția statului e cea mai dureroasă. Rusia ne-a furat la 1878, Austro-Ungaria ne strânge de gât la apus. „Datoria noastră cea dintâi e să trăim și să ne jertfim pentru a asigura existența statului nostru; din dragoste pentru voi nu ne puteți cere sinucidere morală”⁷⁵. De la această atitudine, S. Mehedinți trece ușor la pozițiile susținute de P.P. Carp, publicând alături de acesta în „Dimineața poporului” articole virulente, în care îi face „găgăuți ori vânduți” pe cei care nu-i împărtășesc ideile (20 iulie 1916). Această poziție îi atrage o critică virulentă în paginile „Neamului Românesc”⁷⁶.

Atitudinea acestuia nu a fost singulară, fiind secondat și de V. Arion, fostul președinte al „Ligii Culturale”, care vedea interesele românismului în Basarabia⁷⁷. Mult mai grav era că destui ardeleni din regat, în frunte cu Ioan Slavici, militau și ei pentru alierea României blocului germanic⁷⁸. Aceste câteva exemple arată că erau conștiințe care puneau interesul personal înaintea celui general, sau așa înțelegeau și ei interesele României. Se putea foarte bine ca evenimentele în curs să le dea dreptate, și atunci nu le era suspectată buna credință. Dar, spre fericirea neamului românesc, nu s-a întâmplat așa. Faptele demonstrează însă că majoritatea vârfurilor inteligenței românești au militat pentru intrarea României în acțiune împotriva Puterilor Centrale, pentru realizarea idealului național prin anexarea la România a teritoriilor din Transilvania stăpânite de Austro-Ungaria.

În ceea ce privește personalitățile din orice domeniu, puteau să se pronunțe în legătură cu evenimentele, puteau avea o opinie personală exprimată în diverse moduri. În ceea ce-i privește pe scriitori, trebuia, însă, o atitudine oficială luată de organizația profesională a acestora. În august 1914, Comitetul Societății Scriitorilor Români, răspunzând provocării făcută de O. Tăslăoanu, încearcă să se eschiveze. Comitetul declară că scriitorii nu sunt interesați de politică. Aceasta, pentru a nu se diviza. În particular, firește fiecare putea să scrie cum îi dicta conștiința. Un refuz de opinie, pentru a lăsa loc părerilor unui Slavici, Galaction sau Arghezi, dar și pentru Delavrancea, Al. Cazaban, Cincinat Pavelescu ș.a. Sub presiunea mai multor membri, comitetul își dă demisia, noul comitet declarându-se în deplin acord cu membrii săi, pentru „realizarea idealului românesc integral”. În acest sens trebuie privită și comemorarea lui V. Alecsandri.

⁷² *Ibidem*, nr. 60 din 27 ianuarie 1914.

⁷³ A.N.I.C., *fond Direcția Poliției și Siguranței Generale*, dosar 238/1914, f. 78.

⁷⁴ *Ibidem*, dosar 23/1914, f. 8.

⁷⁵ S. Mehedinți, *Politica de vorbe și omul politic*, București, tipografia „Convorbiri literare”, 1920, p. 60.

⁷⁶ *Neamul românesc*, an XI, nr. 33 din 4 august 1916.

⁷⁷ *Ziua*, nr. 677 din 24 iunie 1916.

⁷⁸ *Libertatea*, nr. 282 din 3 noiembrie 1914.

